

Key words: *publishing, book publishing, book culture, publishing culture, author, assistant, editor.*

УДК 930.2(477)“16/17”

Ю.М. Нікольченко, Т.М. Нікольченко

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОПІСУ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА

Різномічно аналізуються джерела видатного твору козацького літописання XVII-XVIII століть, унікальної пам'ятки української барокової культури – Літопису Самійла Величка.

Ключові слова: *українське козацтво, українська барокова культура, Літопис Самійла Величка, джерела.*

Літопис Самійла Величка – визначна пам'ятка української барокової культури кінця XVII-початку XVIII ст. – відома літературознавцям, історикам, культурологам та широкому загалу поціновувачів уже з 1864 р. коли було завершено його друк за рішенням Київської археографічної комісії для розгляду давніх актів. Його досліджували видатні вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Костомаров, М. Максимович, М. Погодін, Г. Карпов, М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький, С. Соловйов, Д. Чижевський, О. Левицький, В. Іконніков, І. Франко, Д. Дорошенко, М. Петровський, М. Возняк, Я. Дзира, Д. Лихачов, Ю. Луценко, Д. Наливайко, М. Марченко, В. Шевчук, В. Соболев та інші.

Відомо, що наприкінці 40-х років XIX ст. як член археографічної комісії з рукописом Літопису був ознайомлений Т. Шевченко. Він писав О. Бодянському: «Спасибі тобі за літописи, я їх вже напам'ять читаю, оживає мала душа моя, читаючи їх. Спасибі тобі» [21, с. 286].

Але до сьогодення залишається дискусивною проблема, пов'язана з конкретним визначенням джерел, які використав Самійло Величко в процесі роботи над своєю працею. З огляду на те, що Літопис представляє собою значний набуток української історико-мемуарної прози [13, с. 18], це питання, на нашу думку, залишається не тільки важливим, а й актуальним. Отже, метою статті є з'ясування джерельної бази, яка слугувала основою для написання твору, а від того – визначення його документальної значущості.

Оригінал рукопису (зберігається у Санкт-Петербурзі в Російській національній бібліотеці) був придбаний М. Погодіним в 1840 р. у відомого російського колекціонера І. Лаптева. Бажання надрукувати Літопис виявили М. Максимович і О. Бодянський, але зібрати кошти для цього не змогли, і М. Погодін передав права на його видання Київській археографічній комісії, яке було здійснено протягом 1848-1864 рр. В 1991 р. Літопис з вступною статтею, відповідними коментарями, географічним та іменним покажчиками, ілюстративним матеріалом, виконаними В. Шевчуком, вперше побачив світ українською мовою [2; 3].

Повний оригінальний текст Літопису зберігся із значними пошкодженнями: найбільше постраждав перший том, що обіймає події 1595-1659 рр.; є непоправні втрати у другому і третьому томах, які охоплюють період з 1660 по 1700 рр. У процесі підготовки твору до видання прогалини були заповнені матеріалом з іншого твору С. Величка – «Космографії». Збереглася пізніша копія пам'ятки, яка, ймовірно, була

зроблена за сприянням Г. Полетики [11].

На думку М. Возняка, «літопис Величка правдоподібно не закінчився 1700 р., бо на заголовку поставлений 1720 р., в багатьох місцях другого тому автор згадує події з часу між 1700-1720 рр. і, нарешті, в автобіографічній замітці у другому томі просто обіцяє, що оповістить про події, які передували його усуненню з посади військового канцеляриста» [4, с. 376]. Літописець також збирався розповісти і про події, що призвели до його ув'язнення. Більшість вчених вважає, що сталося це наприкінці 1708 р., коли був страчений Кочубей. Але М. Марченко вважав цю причину непереконливою: на його думку, С. Величко потрапив у немилість через І. Мазепу, за гетьманування якого був писарем. Однак до діяльності І. Мазепи С. Величко не мав безпосереднього відношення, у цьому випадку з літописцем розправилися б значно жорстокіше.

Відомо, що над твором літописець працював у с. Жуки на Полтавщині, проте важко визначити час його написання. В. Шевчук припускає: дата 1720 р., яка стоїть на титулі, вочевидь визначала початок роботи, а її завершення припадає на період між 1725 р. (у другому томі згадується рік смерті Петра I) і 1728 р. (остання згадка про С. Величка) [2, с. 9].

Перший том Літопису має заголовок – «Оповідання по козацьку війну з поляками, яку вів гетьман запорозьких військ Зіновій Богдан Хмельницький у вісьмох літах»; другий і третій – «Літописні оповідання про українські і почасти інші події, зібрані тут і описані». Твір написаний складною канцелярською, не розмовною мовою, яку сам автор називає козацько-руською, а П. Житецький визначив її як «строкату, причавлену при тому канцелярською рутинною, з роздутим уявленням про козацьке наріччя» [8, с. 116].

Джерела Літопису Самійла Величка – проблема важлива і суперечлива. Метод їхнього використання сам автор означив доволі просто: «що в одному джерелі не знайшов – доповнив з іншого», а далі: «Бо нині через сімдесят років після війни Хмельницького, важко домагатися досконалого знання і правди про ті військові події, тогочасні українські спустошення й сьогобічні шкоди. І це тому, що мало є, як я вже казав, козацьких літописів, та й ті письменники, що я їх згадував, не викладають, мабуть, правдиво подій, а з ними і я сам; недаремно ж бо кажуть: кожна людина – лож! Ти ж, ласкавий читальнику й правдолюбцю, все те мені вибач і покрій своєю благостинею» [2, с. 29].

Оригінальне звернення до майбутнього читача з боку самого С. Величка, помножене на багаторічний прискіпливий аналіз використаних у Літописі джерел і стало в майбутньому предметом звинувачень на його адресу не тільки у запозиченнях, а й у відвертому плагіаті з творів українських і зарубіжних авторів та фальсифікації документів (Г. Карпов, В. Іконников, М. Петровський, Д. Багалій, М. Марченко та інші).

Саме Д. Багалію належать слова, що «питання про джерела для Величчиного літопису – це головне питання щодо цього літопису» [1, с. 67]. Історик загалом вважав, що автор Літопису не любив і не хотів складати своє історичне оповідання лише на основі переказів і тому вносив до тексту цілі документи, які йому траплялися. Деякі з них подано без перекладу мовою оригіналу – польською і латиною. В окремих випадках до рукопису вміщено офіційні друковані копії оригінальних документів і навіть самі оригінали. Разом з тим Д. Багалій зауважує: «Величко – це історик, але історик свого часу» [1, с. 68].

Правда, В. Іконников, на відміну від багатьох скептиків, з певним розумінням висловився на адресу С. Величка, назвавши його літописцем-компілятором і автором своєї наукової праці. «Величко, власне, писав систематичну історію України і при

тому не так завдяки власним спостереженням, і спогадам, як за письмовими матеріалами» [10, с.1589].

У свою чергу М. Грушевський пише про Літопис так: «Надто часто козацькі літописи виявилися не самостійними, основаними на польських літературних джерелах, суб'єктивними, підчас фантастичними. Із з'ясуванням всього цього інтерес до пам'яток все більше спадав. У зв'язку з накопиченням документального матеріалу і мемуарної літератури, вони відходили на другорядні місця серед джерел для вивчення подій XVII ст., і зараз серед історичного апарату при описанні того часу фігурують швидше «за старою пам'яттю», ніж за сучасною оцінкою» [5, с. 215].

З метою встановлення істини, на думку автора статті, слід розглядати текст «Літопису» з позиції визначення поняття «компіляція» у порівнянні із значенням термінів «запозичення» та «плагіат», а його джерела розділити на дві категорії: документальність та автентичність.

У першому випадку Самійло Величко виказує особисту порядність по відношенню до «колег по перу», конкретно називаючи авторів та їхні твори, які він безпосередньо використав у процесі роботи над Літописом. На підтвердження цієї тези звернемося до першого тому У «Передмові до читальника» його автор пише: «Тільки заглибившись у козацькі літописання, спізнав я про деякі причини того занепаду (про це оповім далі, у розлі другому). Багато дечого я взнав про той занепад і від віршованої книги Самуїла Твардовського, яка має назву «Війна домова», – вона була надрукована в Каліші 1681 року. Скористався я книгою німецького історика Самуїла Пуфендорфія (її переклали з латини на російську мову й видрукували в стольному місті Санкт-Петербурзі 1718 року), а також діаріушем (щоденником – Ю.Н.), секретаря Хмельницького (про Зорку я розповів докладніше в девятому розділі першої частини).

Я брав те, що повідане в книзі Твардовського стислим, мережаним і заплутаним віршем (про це й сам автор свідчить в останній своїй книзі), й оминаючи панегіричний та поетичний непотріб, що належить знати тільки підліткам, виводив (тримаючись як сліпий плоту) лише військові дії. Я змінював у деяких місцях зміст Твардовського (через віршову трудність), але дуже не набагато. Правдивого ж викладу історії та військових подій я не порушував, а коли чого не було в Твардовського, те докладав із Зорки та інших козацьких літописів. А чого не було в Зорки, те додавав із Твардовського. Пуфендорфій же, як далекий від Малої Росії історик, описав ту війну Хмельницького дуже коротко. Треба ще додати, що Твардовський хоч і описав у одній книзі дванадцятилітню домову (громадянську – Ю.Н.) польську війну, однак відвів у ній боротьбі Хмельницького з поляками тільки вісім років» [2, с. 28-29].

Серед трьох згаданих С. Величком письменників, першим стоїть С. Твардовський (1600-1660), автор віршованої історичної поеми «Wojna domowa» польського поета, учасника війни з українськими козацько-селянськими військами під проводом Б. Хмельницького [20], другим – автор «Вступу до європейської історії», німецький історик С. Пуфендорф (1632-1694) [12, с. 260, 262-263], третім – С. Зорка зі своїм діаріушем [17].

Останнє джерело належить перу безпосередньому (за С. Величком) учаснику визвольної війни українського народу 1648-1658 рр., старшому канцеляристу, секретарю Б. Хмельницького. Сам С. Величко пояснює, що оригіналу щоденника С. Зорки він не бачив, а використав його копію, що отримав від Сильвестра Биховця, військового канцеляриста. Відсутність оригіналу стала приводом окремим дослідникам Літопису звинуватити С. Величка у фальсифікації. Досить згадати М. Петровського, який доводив, що літописець не користувався не тільки ніяким щоденником, а багатьма іншими документами [17, с. 160-204].

Парадокс полягає у тому, що ім'я Самійла Зорки невідоме сучасникам і

дослідникам Козаччини. Його немає у особистих документах Б. Хмельницького, і це дивно з огляду на те, що він, нібито, був секретарем гетьмана. Не зустрічається воно і в джерелах, якими були «козацькі літописи» Самовидця і Г. Грабянки. Про нього нічого не знають М. Костомаров, М. Максимович, М. Маркевич, М. Грушевський, Д. Яворницький та інші авторитети української історії. У фундаментальній двотомній академічній праці «Історія українського козацтва» (2006-2007) С. Зорка згадується у другому томі лише в контексті Літопису С. Величка [12, с. 260, 262].

Спробуємо реконструювати події, пов'язані з діарішем за допомогою самого С. Величка: «Отой Зорка протягом усієї козацько-польської війни лишався за писаря й секретаря у Хмельницького, про всі розмови й учинки достеменно знав і про це просто й досконало описав у своєму діаріуші. Цей діаріуш зберігався в мого товариша Сильвестра Биховця, військового канцеляриста. Його батько Іван Биховець був за канцеляриста при тогочасних чигиринських гетьманах і там переписав собі той діаріуш діянь Хмельницького. Звідтіля і я (взявши діаріуш у згаданого його сина, мого товариша) вибрав і понотував найпотрібніше й найважливіше з військових справунків Хмельницького і виклав та зобразив це власною працею у цій своїй книзі» [2, с. 16]. Звучить не досить переконливо, але перевірити відповідність копії щоденника з оригіналом С. Зорки практично неможливо.

Всупереч скептикам, В. Шевчук вважає, що автор Літопису був обізнаний з діарішем С. Зорки під час свого перебування на військовій службі у канцелярії років за 12-15 до початку роботи над твором, а тексти окремих документів у т.ч. Б. Хмельницького, він просто відновлює, покладаючись на його стиль. «Тому годі вважати ці листи фальсифікатами в повному розумінні цього слова, їх можна назвати *літературними стилізаціями* (курсив В. Шевчука) адже факти літописець виклав правдиві. Тоді це не було моральним переступом, бо чинилося в традиції античної історіографії, яка слугувала С. Величкові як найавторитетніше керівництво» [22, с. 109].

Стосовно документальності і автентичності, необхідно визнати: ретельність роботи з документальними джерелами не була притаманна літописцю. Про це свідчить безсистемність і деяка хаотичність у їхньому доборі. С. Величко без глибокого аналізу, систематизації і класифікації, опрацювання і коментарів наводить повні тексти величезної кількості урядових актів, універсалів листів, грамот, реєстрів, топографічних описів, епістолярних пам'яток приватного характеру. Він не використовує вже діючі на той час у Генеральних Військових канцеляріях Гетьманщини і Запорозької Січі правила та норми діловодства і документування, які вимагали дотримання чинного порядку роботи з документами. Такий стан речей також давав підстави вважати деякі джерела Літопису фальсифікатом.

У цьому контексті можна дискутувати з М. Марченком (і не тільки з ним), який зауважив, що «Величко не бере на віру звісток про ті чи інші факти, що ставали відомими йому, а співставляє і перевіряє. Це ще не було критичним ставленням істориків до джерела в науковому розумінні, але вже характеризувало великий поступ в розвитку історичної науки» [15, с. 72].

Джерелами для літописця слугували і літературні твори різних авторів, зокрема панегірики, вірші, епітафії, щоденники історіографів, описи битв, усні перекази, легенди, особисті враження. Окремі, уведені до Літопису тексти, можна розглядати як літературну антологію барокових традицій. С. Величко надзвичайно чутливий і уважний і до наративних джерел: активно використовує українські народні перекази, легенди, думи, пісні, особливо ті, які мають пряме відношення до козацтва.

Кількість використаних джерел у другому і третьому томах Літопису є значно більшою і більш різноманітною. Тут переважають документи, відмінні за своїми

видами. За кількістю їх значно більше: відповідно 87 проти 19 – у першому. Окрім документальних джерел, С. Величко використовує «Синопис», твори православних церковних діячів і письменників XVII ст. Іоанікія Галятовського, Дмитра Ростовського, Лазаря Барановича, Симеона Полоцького, поему польського поета Олександра Бучинського-Яскольда про Чигиринську війну, поему італійського поета XVI ст. Торквато Тассо у польському перекладі П. Кохановського (1566-1620), дослідження польського астронома Ормінського. Він обізнаний з рішеннями сейму Речі Посполитої, матеріалами з польських газет та інших джерел.

Твір С. Величка можна вважати своєрідною збіркою літературних творів різних авторів. У другому томі знаходимо досить розлогий уривок зі «Скарбниці» вищезгаданого І. Галятовського – про суперечку автора з єзуїтом Пекарським. З цього твору літописець запозичив і звістку про чудо в Єлецькому монастирі, коли йшла війна українців з турками, які здобували тоді Львів і Броди. Д. Багалій звернув увагу на те, що Величко не просто подав цю звістку, а додав до неї власне судження: Галичину та Волинь треба називати Малою Росією [1, с. 10].

У той же час, автор Літопису без особливих вагань, з метою підтвердити свою думку чи висновки, міг сам конструювати документ. Прикладом може бути «Білоцерківський універсал» 1648 р., за допомогою якого Б. Хмельницький закликав посполите населення вступати до козацького війська. На думку фахівців, цей документ був сфальшований самим літописцем або, у кращому випадку, кимось із його попередників, але потрапив до Літопису без відповідної перевірки [12, с. 263-264].

Разом з тим, Д. Багалій, відзначаючи, що С. Величко хотів дати правдиву козацьку історію у своєму творі, і коли сам помилявся, то це залежало від помилок у тих джерелах, котрими він користувався. Дослідник писав: «Він удається до ласкавого читача, нехай той помилки ці повиправляє. Це нагадує нам автора давнього руського літопису, – той теж звертався із таким проханням до свого читача» [1, с. 55]. Іншого плану єдність у напрямі «літописець-читач» відзначає О. Мишанич: «Немов повторюючи староруських авторів, Величко наголошує на тому, яке велике значення має «чтеніє книжнє» і, зокрема, знання рідної історії, що порівнюється з ліками від усякої туги і скорботи» [16, с. 318].

Значна кількість документів, залучених до Літопису, на думку академіка Д. Лихачова, не мають аналогів ні у візантійській історичній, ні у суто повістевій літературі, що йде від літописання старокиївського [14, с. 382]. Це пряме підтвердження думки М. Максимовича і М. Драгоманова, що літописи козацької доби XVII-XVIII ст. взаємопов'язані з аналогічним типом історико-літературних пам'яток періоду Київської Русі. М. Драгоманов у 1870 р. в рецензії на книгу І. Прижова «Малороссия (Южная Русь) в истории ее литературы с XI по XVIII век» підкреслив, що літописи Київського періоду є прямими родоначальниками «тих хронік-мемуарів, які велись у козацькі часи» [7, с. 117]. Правда, пізніше М. Зеров мінімізував подібність давньоруських й українських літописів XVII-XVIII ст., але стверджував Величкове авторство щодо терміну «козацькі літописи» [9, с. 139].

Слід прислухатися і до думки дослідниці Літопису В. Соболев, яка вперше серед обширної історіографії проблеми чітко визначила сутність твору С. Величка за його авторською дефініцією: «Якщо й справді термін «козацькі літописи» започаткований Самійлом Величком, то чи не залишив нам сам літописець підказку: його твір – таки літопис, але не у звичному розумінні, і не лише з огляду на те, що авторами їх були люди, близькі до козацтва, а й – що особливо важливо – з урахуванням найвищого злету і найпотаємніших глибин, яких сягала не лише козацька слава, але й думка, винахідливість» [19, с. 140].

Необхідно зазначити, що велика кількість документів, які знаходяться на

сторінках Літопису, зокрема і таких, що не мають певного тематичного навантаження, наближають твір С. Величка до поняття «історичний збірник», які уклалися в Україні, переважно на Лівобережжі, у XVIII ст.

Впадає у око і той факт, що весь нарративний текст Літопису написаний одним почерком з ідентичним оформленням, датованим за філігранями – 1719 р., а документні вставки написані іншим почерком і датовані 90-ми роками XVII ст. Вочевидь, що професійний і досвідчений канцелярист, авторитетний серед колег, С. Величко, переважно більшість різних за видами документів отримав з доступного йому архіву Генеральної військової канцелярії у Гетьманщині, про що він неоднаразово прямо або побічно пише.

Дослідник Літопису Я. Дзира вважає, що його автор по праву належав до стану військових канцеляристів Гетьманщини, який був основним джерелом державних кадрів і до нього «нелегко було потрапити, належало мати достатні докази чесної поведінки і доброї моралі і про здобуту науку в Київському колегіумі: достатнє знання граматики, синтаксису, риторики і хоча б першої основи знань філософії, особливо логіки» [6, с. 199-200].

Канцеляристська діяльність С. Величка, без сумніву, сприяла тому, що у рукопис вміщено й офіційні друковані копії оригінальних документів і навіть власне оригінали. Таким є лист польського короля Михайла Вишневецького до гетьмана Михайла Ханенка, скріплений державною печаткою та королівським автографом «Mihal krol» [12, с. 264].

З цього, випливає, що вірогідність джерел, історична правдоподібність змальованих у Літописі подій, явищ і постатей суттєво вплинула на визначення його першості серед шедеврів української історичної літератури XVII-XVIII ст. Творчим поведінням з джерелами, нетрадиційним підходом до перекладу як процесу, Величкове переосмислення спадщини своїх попередників, як вітчизняних, так і зарубіжних, органічно вписується в систему загальноєвропейських барокових історико-літературних здобутків, коли творча компіляція і переклад надавали творові широти, цільності, звучності.

Більшість дослідників погоджується з тим, що своєрідність Літопису С. Величка зумовлена предусім тим, що автор був літописцем-ученим. «З Величка був дуже вчений письменник супроти, хоча б, Самовидця: він тямив мову латинську, польську, німецьку. Але літопис його має надто компілятивний характер, як це ми бачили, перелічуючи акти, грамоти й листи, що їх Величко позаносив до свого літопису. Їх така сила, що читачеві часом важко стежити за авторовим оповіданням», – зазначив Д. Багалій [1, с. 67].

С. Величко був вихованцем Києво-Могилянської академії. Отож, пишучи свій твір, він намагався дотримуватися основних засад, викладених у академічних, зразкових для його часу «Поетиці» та «Риториці» Ф.Прокоповича, який стверджував, що справжній історик мусить уникати трьох небезпек: незнання, захоплення (або пристрасті) та легковажності; творити, не розраховуючи на подяку сучасників, а писати для майбутніх поколінь, розраховуючи на їхнє довір'я до результатів його праці [18, с. 339].

Насамкінець зазначимо, що Літопис С. Величка був першим серед історико-літературних творів, у якому історія України вже розглядалася в контексті розвитку європейської цивілізації XVII ст. коли, за його переконанням, визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького викликала ланцюгову реакцію з європейських війн: вони «...запалили й затьмили були димом чи не всю християнську Європу (з не меншою втіхою для бусурман) і це тяглося, як свідчить Твардовський, від 1648-го аж до 1659 року» [2, с. 289].

Дозволимо собі ствердити, що власне таке визначення історичного процесу стало можливим завдяки залученню С. Величком великої кількості документальних джерел і нарративного матеріалу, його обробці та авторській інтерпретації, з відповідним суб'єктивізмом в оцінці не тільки цілого ряду подій, а й їхніх учасників. «Однак для Величка вивчення історії – це перш за все пошуки істини, яку він намагається віднайти в суперечливих і часто тенденційних свідченнях текстів іноземного походження або вітчизняних авторів» [12, с. 266].

Список використаної літератури

1. Багалій Дмитро. Нарис української історіографії: Літописи / Дмитро Багалій. – К.: Друкарня Всеукраїнської Академії наук, 1923. – 138 с.
2. Величко С.В. Літопис. Т. 1 / С.В. Величко. – К.: Дніпро, 1991. – 371 с.
3. Величко С.В. Літопис Т. 2 / С.В. Величко. – К.: Дніпро, 1991. – 642 с.
4. Возняк М.С. Історія української літератури. У двох книгах: Навч. вид. – 2-ге вид., випр. / М.С. Возняк. – Львів: Світ, 1994. – Кн. друга. – 560 с.
5. Грушевський М. Об украинской историографии XVIII века несколько замечаний / М. Грушевский. // Известия АН СССР. – М., 1934. – Ч. III. – С. 220-229.
6. Дзира Я.І. Величко та його літопис / Я.І. Дзира. // Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип.4. – К.: Наукова думка, 1971. – 258 с.
7. Драгоманов М.П. Вибране / М.П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991 – 685 с.
8. Житецкий П. Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII и XVIII вв. Ч.1. / П. Житецкий. – К.: Издание «Киевской старины», 1889. – 162 с.
9. Зеров Н.Н. «Действие презельной брани»: Исследование / Н.Н. Зеров. // Институт рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф. 35. – Од. зб. 80. – Аркуш 2.
10. Иконников В. Опыт русской историографии / В. Иконников. – К.: Тип. Императорского Университета св. Владимира, 1908. – Том второй. – Книга вторая. – 1062 с.
11. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф. VII-I. – Од. зб. 154/153.
12. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 724 с. іл.
13. Корпанюк М. «Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI-XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище)» / М. Корпанюк. – К.: Смолоскип, 2005. – 904 с.
14. Лихачов Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д.С. Лихачов. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 449с.
15. Марченко М.І. Українська історіографія / М.І. Марченко. – К.: Видавництво Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, 1959. – 258 с.
16. Мишанич О.В. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість / О.В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1980 – 343 с.
17. Петровський М. Псевдо-діаріуш Самійла Зорки / М. Петровський. // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. Кн. XVII. – К., 1928. – С. 160-204.
18. Прокопович Феофан. Філософські твори в трьох томах / Феофан Прокопович. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.1. – 512 с.
19. Соболев В.О. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко / В.О. Соболев. – Донецьк: МП «Отечество», 1996. – 336 с.
20. Тарасенко І.Ю. «Wojna Domowa» польського хроніста С. Твардовського як історичне джерело та пам'ятка історичної думки / І.Ю. Тарасенко. – К., 2011. – 206 с.

21. Шевченко Т.Г. Твори: в 5 т. – Т.5. / Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1985. – 525 с.
22. Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Українська література XVI-XVIII століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. / Валерій Шевчук. – К.: Либідь, 2005. – 728 с.: іл.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2012

У.М. Nikolchenko, Т.М. Nikolchenko

OF SOURCE ASPECTS OF RESEARCH CHRONICLE SAMUEL VELICHKO
Variegated the sources of the outstanding work of the Cossack chronicles XVII-XVIII centuries, a unique reminder of Ukrainian baroque culture – Annals Samiylo Wielichka.

Key words: *Ukrainian Cossacks, Ukrainian baroque culture Chronicle Samiylo Wielichka, sources.*

УДК 172:331.108

С. Е. Орехова

ПОЧТОВЫЙ КОНВЕРТ – ИНСТРУМЕНТ DIRECT MARKETING-ПРОЕКТА

В статье рассматривается роль почтового конверта как эффективного инструмента маркетинговых коммуникаций, ориентированных на индивидуальный подход в общении с потребителем.

Ключевые слова: *почтовый конверт, прямой маркетинг, рекламная рассылка, ориентация на потребителя, средства массовой информации, целевая аудитория.*

Высказывать мнение о точной дате возникновения рекламы сложно, однако можно предполагать, что как только человек научился излагать свои мысли на каком-либо предмете (папирус, береста, глиняные таблички, ткань, бумага), так от этого момента, возможно, говорить о возникновении рекламных сообщений и их передаче от отправителя к получателю. Из курса истории мы знаем, что книгопечатание было изобретено дважды: в Китае и в средневековой Европе. В Китае первым, точно датированным печатным текстом, является китайская ксилографическая копия буддийской Алмазной сутры, изданная в 868 г. В христианской Европе около 1300 г. впервые появилась методика оттиска на ткани. Массовое производство печатной бумажной продукции началось примерно с 1425 г. [5].

История книгопечатания в современном смысле этого слова начинается с того момента, когда стали изготавливать металлические, подвижные, выпуклые буквы, вырезанные в зеркальном отображении. Между 1041 и 1049 гг., китаец Би Шэн придумал изготавливать наборный шрифт из обожженной глины. В Европе наборный шрифт появился во второй трети XV в., и многие исследователи отождествляют его с именем Иоганна Гутенберга.

Начало книгопечатания в Русском государстве связано с Иваном Грозным. В конце XV – начала XVI ст. на Руси возрос спрос на книги. Дело Ивана Федорова принесло великие плоды, несмотря на то, что печатная книга в XVI в. и в следующем столетии носила преимущественно духовный характер, – она заложила основу новой книжной культуры, на которой развивалась вся последующая культура Нового времени.

В последующие годы наряду с книгами богослужебного характера (описания жития святых, молитвословы), книг общеобразовательного направления печатались и